

Turan Karataş*

Yunus'tan Bugüne Akan Türkçe Pınarı

1. Giriş

On dördüncü asrın ilk çeyreğinden itibaren, bilhassa Yunus'un manzumelerinden sonra Türkçenin "şiiir dili"nden söz açabiliyoruz. "Estetik kıvamı" olan, edebî kıymeti bulunan bir dildir bu. Türkçeyi böyle ahenkli bir söyleyişe, tatlı bir sese kavuşturmanın Yunus olduğunu herkes kabul etmektedir. Ondan evvel söylenen örneklerde takır tukur bir lafızla yürüyen Türk şiiiri, Yunus'un hançeresinde bir güzellik tülüne bürünmüştür. Sesler yumuşamış, kelimelerin cezaleti (sertliği) kaybolmuştur. Yunus, adeta bir kelimeler mimarıdır, şiiirindeki her sözcük yerini yadırgamayan yüzük taşı gibi durur. Büyük usta, benzetmek doğruysa onları öyle yontmuş, öyle munisleştirmiş ki bütün içinde erimmiş, genel uyuma râm olmuştur. Sanki bin yıllık bir tecrübenin sonucunda bu hâle büründükleri zehabına kapılırız.

Çok söylendiği ve açıkça görüleceği üzere Yunus'un güzelliği bugüne ka-

dar pörsümeyen şiiirlerinde dili sade ve samimidir. Bize öyle geliyor ki yaşadığı devrin Türkçe konuşan insanları içinde, Yunus'un bu yalın dilini anlamayan ve sevmeyen yoktu. Şairin muhitindeki muhatabı yani "alıcı" kitlenin durumu, şiiirlerin dilini ve üslubunu belirlemişti. Yunus manzumelerini, medrese eğitimi görmemiş ancak sözlü kültürün verimleriyle bilgisini, görgüsünü inşa etmiş, göçebe ve yarı göçebe Türkmenlerin anlayacağı bezeksiz, samimi, sade bir dille, içten geldiği gibi söylemiştir.

En erken divan Yunus'un vefatından en az yüz yıl sonra yazıya geçirildiğine göre, bu zaman dilimi içinde hafızalarda gezdirilen, dilden dile dolaşan şiiirlerin halkın söyleyişiyle "işlendiği"ni, ufak tefek değişmelerle yazıya emanet edildiğini, bugüne gelirken de bu değişmelerin az buçuk sürdüğünü anlıyoruz.

Anadolu Türkçesinin Yunus'un şiiirleriyle kendisini idrak ettiğini söyler Ahmet

*Prof. Dr., Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Hamdi Tanpınar. Bu, doğru bir tespittir. Dilin gücünün ve etkisinin farkına varılması, bunun şuurluca şiirde kullanılması hemen ilk kez Yunus'tadır. Beri yanda, onun şiirlerindeki edebî kıymeti bulunan dil tutumunun, Türk toplumu içinde "inanç birliği"nin yerleşmesinde, kökleşmesinde büyük yararlar sağladığı da açıktır.

Bu makalede, Yunus'un dilini hâlâ canlı, ışıltılı ve sevimli kılan, tutan özellikleri, unsurları birtakım verilerle ve şahitlerle göstermeye çalışacağım. Onun şiirlerinde kullanılan kelimelerin zaman içindeki macerasını göstereceğim. Kelimeleri örneklemek maksadıyla seçtiğim mısra ve beyitleri de Yunus'un ölümsüz sözlerine tanıklık etsin diye huzurunuzda çıkarıyorum.

2. Dilin Müslümanlaşması

Şair Süleyman Çobanoğlu, bir söyleşide şöyle diyordu: "İnsanlar ve cemiyetler gibi diller de din değiştirirler. Türkçe, Yunus Emre'nin huzurunda diz çökerek Müslüman olmuş bir dildir." (İtibar, Mart 2012) Bu çok hoş tespit, son derece isabetlidir. Yunus, Türkçeye İslam inancının canını üfleyen bir şairdir. "Hak'tan gelen şerbeti içtik elhamdülillah/ Şol kudret denizini geçtik elhamdülillah" mısralarını söyleyen Müslüman Türkmen bilgisi, Türkçenin İslam deryasında salimen yol almasının yolunu açmıştır. Bu büyük ve son dinin bir yaşama yolu olan tasavvuf, en saf, en berrak hâliyle onun şiirlerinde görünür.

Yunus'un şiirlerinde yer alan Arapça, Farsça kelimelerin oranı yüzde elli civarında. İslamiyet'i kabul edişimizden sonra dilimize girmeye başlayan bu kelimelerin hemen çoğu bugünkü Türkçede de kullanılıyor. Aşağıda bu kelimelerden örnekler vereceğiz. Önce Yunus'un şiirlerindeki Türkçe, Arapça, Farsça kelimelerin sayılarını, oranlarını gösterelim. On beşinci asırda yazıya

geçirildiği tahmin edilen ve ilk yazmalardan biri olduğu bilinen Yunus Divanının Fatih nüshasındaki şiirlerde (195 manzume) 2.555 çeşit kelime var. Bunlardan 1.191'i Türkçe, 967'si Arapça, 382'si Farsça, 10'u Yunanca, 3'ü Latince, ikisi Ermenice ve biri de Cermen dillerinden. Türkçe kelimelerin oranı yüzde kırk altıdan fazla. Mustafa Tatcı neşriyatı olan Yunus Emre Divanı (417 manzume) ve Risaletü'n-nushiyye'de ise kelime çeşidi 4154'e çıkıyor. Bunların 2380'i Türkçe (% 57, 29), 1227'si Arapça (% 29,53), 518'i Farsça (% 12,46), 29'u da diğer dillerden (% 0,69) (Albayrak 2014:49).

İkinci neşirdeki 4154 kelimenin erken dönem Türkçe eserlerdeki dağılımını göstermekte de fayda var. Yunus'un kullandığı bu kelimelerden 1040'ı Divan u Lugatit-Türk'te, 1146'sı Süheyl ü Nevbahar'da, 1429'u Dede Korkut Kitabı'nda karşımıza çıkıyor. Kelimelerden 1958'i bu ilk dönem eserlerimizde yok, ilk defa Yunus'un şiirlerinde görülüyor (Albayrak 2014:50).

Yunus'un kullandığı Arapça, Farsça kelimelerden bazı örnekler seçtik. Burada şunu bilhassa belirtelim, Yunus, bu kelimelerin çoğunu Türkçe söyleyişe uydurarak yani bir bakıma Türkçeleştirerek kullanmıştır. Bir de Yunus'un şiirine aldığı Arapça veya Farsça kelimelerin hemen hepsi, okuryazar olanların bilebileceği cinsten. Yunus kendi devrinde halkın itibar etmediği, anlamını bilmediği kelimelere çok az yer vermiş olmalı. Aşağıya bir kısmını aldığımız kelimeleri gözden geçirirsek Yunus'un söylediği şiirlerin niçin hâlâ taptaze yaşadığını daha kolay izah edebiliriz.

Abes: "Okudum bildim deme/ Çok tâat kıldım deme/ Eri hak bilmez isen/ Abes yere yelmektir" Ağyar, ahiret, ahval, akibet, alamet, âlim, amel, arafat, ârif,

arzu, âsân, asıl, âsûde, âşık, âşinâ, âvâre, âvaz, âyine, ayyar, azamet, azim, bade, bağ, baha/paha, bahane, basiret, bazar/pazar, belâ, beraber, bereket, beyan, biçare, bîkarar, bîmekân, bînihayet, bînişan, bîryan/büryan, bîvefa, bîzar, burç, bühtan, bünyad, cahil, cefa, **cehd**: "Canını dost yoluna koma-yan âşık mıdır/ Cehd eyleyip ol dosta ermeyen âşık mıdır" Cennet, cevher, cevr, cihan, **çâre**: "Âşık kişi miskin gerek yol içinde teslim gerek/ Kim ne derse boyun bura çâre yok gönül yıkağa" (Farsçadan dilimize geçen bu kelime, Yunus gibi güçlü şairler dilinde öyle bir yapı içine yerleştirilmiş ki, unutulması ve dilden atılması mümkün olmamıştır.) Çerağ, çeşme, daim, danışmend, defter, **dem**: "Bir dem gelir söyleyemez bir sözü şerh eyleyemez/ Bir dem dilinden dür döker dertlilere derman olur" (Bu kelime, mensup olduğu dilde, bu beyiti içinden aldığımız o muhteşem şiirdeki gibi yüksek bir mevki ve parıltılı bir mana kazanmamıştır. "Dem", Farsçadan ziyade Türkçede bahtlı kelimelerden biri olmuştur denebilir.) Dergâh, derman, derviş, destan, devir, devlet, devran, didar, dilber, din, divane, dost, dua, dükkân, dünya, dür, düşman, ebed, ecel, edeb, elif, emir, **endişe**: "Fikir yumuş oğlanıdır endişe kaygu kanıdır" Erkân, evliya, ezel, fakir, fâni, fâsid, fe-

lek, fena, figan, firak, gaflet, gam, gammaz, garib, gark, gayret, gevher, giriftar (mübtela, tutkun), gurbet, gümrah, günah, güzaf, haber, hâce, had, hakikat, hâl, ham, handan, harab, has, hasret, **hasta**: "Ecel büke bilimizi/ Söyletmeye dilimizi/ Hasta iken hâlimizi/ Soranlara selam olsun" Hayat, **hayvan**: "Âşık öldü deyi salâ verirler/ Ölen hayvandır âşıklar ölmez" Hazret, hırs, Hızır, hicab, hikmet, huri, hüküm, ibadet, ibret, **ilim**: "İlim ilim bilmektir/ İlim kendin bilmektir/ Sen kendini bilmezsen/ Yâ nice okumaktır" İmaret, izzet, kabir, kâfir, kahır, kalp, kalem, kanaat, kitap, kudret, kuvvet, latif, **muhabbet**: "Dünyanın muhabbeti ağulu aşâ benzer" Makam, mârifet, maşûk, meclis, medrese, melâmet, **melûl**: "Karga ile bülbül bir kafese koysalar/ Birbiri sohbetinden dayim melûl değil mi" Menzil, **mesel**: "Bu dünyanın meseli benzer murdar gövdeye/ İtler murdara üstü Hak dostu kodu kaçtı" Miskin, müderris, mülk, mümin, münafık, **münevver**: "Sağır işitmez sözü/ Gece sanır gündüzü/ Kördür münkirin gözü/ Âlem münevver ise" Mürid, mürşid, müselman, nâçar, nasihat, nazar, niyaz, nûş, perâkende, pir, rahman, rahmet, rızık, riya, sabir, sadık, selamet, sermaye, sohbet, sûret, **şâd**: "Söz var kılar kayguyu şâd/ Söz (var) kılar bilişi yad/ Eğer horluk eğer izzet/

Her kişiye sözden gelir". Şâr, şehir, şeriat, şükür, taat, tac, taht, tâlib, tarikat, tecelli, tefekkür, ten, terk, tesbih, teslim, tevbe, teveccüh, tevekkül, tiryak, vakit, vatan, vefa, velâyet, vefî, yâr, yâren, zâhid, zencir, zerre, zeval, zikir, ziyaret.

Bu bahiste mühim bir husus da şudur. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, Yunus'un şiirlerindeki Arapça ve Farsça kelimelerin o devirde halk arasında kullanılanlar olduğu anlaşılıyor. "Türk halk dilince özümsemiş ve bu dilin ayrılmaz bir parçası hâline gelmiş" sözcükler, "adamaklı Türkçeleşmiş oldukları için artık hiç göze çarpmaz ve yabancı kaynaklı oldukları hissini vermezler." (Bazin 1971:78, 80) Şu küçük noktayı da belirtelim: Arapça ve Farsça kelimelere Türkçe ekler getirmek suretiyle yapılmış yeni kelimelerin de Yunus şiirlerinde kullanıldığını görmekteyiz. Bir iki örnek: Arzulamak, düşmanlık, hâldaş, hürmetli, kurbanlık, seyreylemek, zârlık, zalimlik.

3. Türkçenin Süt Dişleri

Cemal Süreya'nın çok meşhur bir deyişi vardır: "Yunus ki süt dişleriyle Türkçenin ne güzel biçmişti gök ekinini." Bu hoş sözü gerçek anlamıyla düşünürsek, süt dişlerinin kaybolup yerine ana / asıl dişlerin gelmiş olduğunu varsaymalıyız. Öyledir, Yunus'tan sonra, bilhassa onun eser verdiği Anadolu Türkçesi büyük bir çınar gibi kökleşmiş, dallanıp budaklanmış; yüzbinlerce söz varlığına kavuşmuştur. Beri yanda Yunus'un şiirlerindeki dilimizin "süt dişleri" kaybolmamıştır. Bütün saflığı ve aklıyla varlığını korumaktadır. Yunus'un yedi yüz sene evvel söylediği şiirlerinde yer alan ve bugünkü dilimiz içinde de dolaşımda bulunan kelimelerden bazılarını sıralamak istedim. Amacım, bu sözcüklerin Yunus şiirlerinde nasıl etkili ve manalıca kullanıldığını göstermektir.

Adım: "Sensiz yola girer isem çarem

yok adım atmağa". **Ağaç:** "Ağaç ata bindireler / Sinden yana göndereler/ Yer altına indireler/ Kimse ayrık görmez ola" **Ak/ag/ağ:** "Keleci bilen kişinin yüzünü ağ ede bir söz/ Sözü pişirip diyenin işini sağ ede bir söz" **Agu/ağu:** "Söz ola kese savaşı söz ola bitire başı/ Söz ola ağulu aşı bal ile yağ ede bir söz" **Alçak:** "Yol odur ki doğru vara/ Göz odur ki Hakk'ı göre/ Er oldur alçakta dura/ Yüksekten bakan göz değil" **Alın:** "Ey bana iyi diyen benim kamudan yavuz/ Alnımı ay bilirim bu gözlerimi yıldız" **Arşın:** "Şol bir iki arşın bezin ne yeni var ne yakası" **Aydın:** "Aşk odına yan der isen gönüllere gir der isen/ Karanular aydın ola ne kandil ü çerağ bana". **Azdırmak/azmak:** "Dört kitabın manası tamamdır bir elifte/ Bâ dedirmen siz bana bâ deyicek azarım" **Bağır/bağrı/bağırılı:** "Şu karşıma göğüs geren/ Taş bağırılı dağlar mısın" **Belirsiz:** "Soğulmuş şol kara gözler/ Belirsiz olmuş ay yüzler/ Kara toprağın altında/ Gül deren elleri gördüm". **Beslemek:** "Ne beslersin bu teni/ Sinde kurt kuş yer gider" Bezek (süs, ziynet), bezemek, bezenmek, bezemek. **Bınar/pınar:** "Dirildik pınar olduk irkildik ırmak olduk" **Boncuk:** "Sarraflığı öğrenmeyen bu gevheri boncuk sanır/ Varır verir yok nesneye bilmez neye sattığını" **Boşanmak (akmak, dökülme):** "Çürümüş toprak içre ten/ Sin içinde yatar pinhan/ Boşanmış damar akmış kan/ Batmış kefenleri gördüm" **Buçuk:** "İçerime bakarsan buçuk pulluk nesne yok" **Bütün:** "Sakingil yârin gönülün sırçadır sımayasın/ Sırça sındıktan sonra bütün olası değil" (Bu şahane kelimenin yerine niye "tüm"ün konmak istendiğini anlamak güçtür.) **Çıyan:** "Beş karış bezdürür donum/ Yılan çıyan yiye tenim/ Yıl geçe obrula sinim/ Unutulup kalam bir gün" **Çiğ:** "Tapduk'un tapısında kul olduk kapısında/ Yunus miskin çiğ idik piştik elhamdülillah" **Dar:** "Ben dervişim diyen kişi/ İşbu yola âr gerekmez/ Derviş olan kişilerin/ Gönlü gendir dar gerekmez" **Değirmen:** "Bu

dünyanın misali benzer bir değirmene/ Gaflet onun sepeti bu halk öğünen tane" (Bana öyle geliyor ki bu kelimeyi daha etkili bir benzetişle kullanan şair çıkmamıştır. Onu, Yunus öyle bir bağdaştırma içinde kullandı ki sözü darb-i mesel oldu.) **Ekin:** "Bu dünyada bir nesneye/ Yanar içim göynür özüm/ Yiğit iken ölenlere/ Gök ekini biçmiş gibi" **Es-kice:** "Bir miskini gördün ise/ Bir eskice verdin ise/ Yarın anda karşı gele/ Hulle donun biçmiş gibi" **Gelin:** "Bu dünya bir gelindir yeşil kızıl donanmış/ Kişi yeni geline bakımanı doyamaz" (Türk şiirindeki nefis teşbihlerden biridir. İnsanın dünya karşısındaki zaafını ve hayranlığını anlatacak daha güzel ve etkili bir söz azdır.)

Yunus'un şiirlerinde yer alan Türkçe kelimelerden bir kısmı yani "süt dişler" in bazıları bugün ya tamamen unutulmuş, kullanılmaz olmuş ya da biçim veya anlam bakımından bir değişime uğramış olarak kullanılmaktadır. Bu çalışmamızın ana kaynağı olan Nurettin Albayrak'ın hazırladığı Açıklamalı Yunus Emre Sözlüğü'nü (2014) tarayarak bu sözcükleri tespit ettik. Unutulanları ve değişime uğrayanları yahut bazı ağızlarda kullanılanları göstermenin yararlı olacağını düşündük. Yunus'un kelime kadrosunu tanımak için bu gerekli olabilir.

Bugün Kullanmadığımız Unutulmuş Kelimeler:

Aldaguç (aldatıcı), anaturmak (sürekli anmak), ancılayın (onun gibi), assı, balıcak (küçük balık), balk urmak (ışıldamak), balkımak (parıldamak), **baş** (yara): "Söyler isem sözüm savaş söylemezsem ciğerim baş/ Cihan doludurur kallâş her birinden bir taş gelir" Başlı (yaralı), bay (zengin, paralı), bayık (doğru, gerçek), baylık (zenginlik), bencileyin (benim gibi), berk (sağlam, kuvvetli), berkitmek (sağlamlaştırmak), bigi (gibi), bilelik (birliktelik), bili/ bilü (bilgi, ilim, irfan), birle (birlikte), biti

(yazılmış şey, mektup), buşmak (üzülme, sinirlenmek), **buşu** (öfke): "Akıl gitti buşu geldi akıl evini buşu aldı/ İmdi sultan buşu oldu göze göstermez cihanı" Çağşaban (dağılarak), çakıcı (anlatıcı, sezici), **Çalab** (Allah): "Gönül Çalab'ın tahtı/ Çalab gönüle bahtı/ İki cihan bedbahtı/ Kim gönül yıkar ise" **Çatmak** (birleştirmek): "Yunus bu sözleri çatar/ Sanki balı yağa katar/ Halka meta'ların satar/ Yükü gevherdir tuz değil" Çeg (dirgen), çokal (zırh), çöksü (ağırılık, baskı), delim (daima, hep), devlengeç (çaylak), dikçi (dedikoducu), **dölenmek** (yatışmak, huzura kavuşmak): "Âşık gönlü dölenmez maşûkun bulmayınca" (Bu güzel kelimeyi yeniden kullanıma kazandırmak gerek.) Döymek (dayanmak, katlanmak), duş/ tuş (taraf, yön, cihet; karşı), dükeli (bütün, hep, cümle), **Tün/ dün** (gece), dürişmek (çalışmak, çabalamak), **esrik/esrimek** (sarhoş, mest;/ kendinden geçmek): "Esridi Yunus'un canı/ Yoldayım illerim hani/ Yunus düşte gördü seni/ Sayrı mısın sağlar mısın" **Eydmek/eydürmek** (demek, söylemek; söyletmek); gensüz (istemeyerek, ister istemez), **gönilmek** (yönelmek, yüzünü göndermek): "Kılavuz olgil sen bana/ Gönilelim dosttan yana" **Gözü** (ayna): "Dost sûreti gözüdürür bakan kendi yüzün görür" (Bu güzel kelimeyi unuttuk maalesef.) Gözsepek/gözsüzsepek (köstebek), gülrek (kahkaha, çok gülme), **Issı/issi** (sahip), **irgürmek** (tamamlamak, becermek), **kalmaç** (aldatıcı, hilekâr), **kancaru/ kanda** (nereye / nerede), kavşurmak (katlamak, birleştirmek, kavuşturmak), kaykımak (meyletmek, değer vermek), kaysı (kaygı), kelecı (söz): "Kelecı bilen kişının yüzünü ağ ede bir söz/ Sözü pişirip diyenin işini sağ ede bir söz" **Ke-ler** (kertenkele), **key** (pek, gayet, çok), **kezek** (keşik, sırayla yapılan), **kıgırmak** (çağırarak, seslenmek), **koduk** (sıpa), kodurmak (biraktırmak), **kolmaş/ kulmaş** (geveze; aldatıcı), **kösülmek** (geçimini birinin sırtından sağlamak;

büzülmek, toplanmak, toparlanmak), **obrulamak** (oyulmak, çökmek, çukurlaşmak): “Beş karış bezdürür donum/ Yılan çıyan yiye tenim/ Yıl geçe obrula sinim/ Unutulup kalam bir gün” **Olok** (hemen, o an), **ög** (düşünce, bilinç, akıl), **ögürsüz** (eşi dostu olmayan, arkadaşsız), **öküş** (çok, pek çok, fazla), **önmek** (öne çıkmak, beklemek, gözetlemek; saklanmak), **öri/ örü** (yukarı doğru, dikine), **pulluk** (karşılığı pul olan; değersiz), salaca (sedye, tabut), **sayrı/ sayru** (hasta), sencileyin (senin gibi): “Yunus senin sözlerin nişandır bilenlere/ Gelmemiş sencileyin devr ü zaman içinde”. **Sıdurmak** (sıyırmak; sızdırmak; kırdırmak), **sımak/ sınmak** (kırmak, bozmak/ kırılmak, yenilmek; bozulmak), soyakmak (aslına dönmek), **susak** (maşrapa, tahta kova), **süçi** (şarap), **sünük** (kemik), talbınmak (çırpınmak), **tapu** (huzur, kat, nezd; hizmet): “Tapduk’un tapısında kul olduk kapısında/ Yunus miskin çiğ idik piştik elhamdülillah” Tartınmak (özlemek; acınmak; çekinmek), **tinmak** (ses çıkarmak, bir şey demek), **tutaş olmak** (rastlamak, karşılaşmak),

Uçmag (cennet), uz (uygun, doğru, muvafık; becerikli, mahir), yağı (düşman, hasım), yalıncağ (çıplak, yoksul), **yaşın yaşın** (için için): “Karlı dağların başında/ Salkım salkım olan bulut/ Saçın çözüp benim için/ Yaşın yaşın ağlar mısın” **Yatlu** (kötü), **yavı** (kayıp), **yavlak** (kötü, fena), **yazug** (günah), yıylamak (koklamak): “Bir bahçeye girmek gerek/ Hoş teferrüz kılmak gerek/ Bir gülü **yıylamak** gerek/ Hergiz ol gül solmaz ola” **Yigrek** (daha üstün tutulan, tercih edilen, yeğrek), **yord/ yort** (hüküm, egemenlik, hükmünü geçirmek), **yortmak/ yorutmak** (yürütmek, harekete geçirmek), **yoyılmak/ yoyulmak** (silinmek, bozulmak, yok edilmek).

Yukarıya aldığımız örneklerde görüldüğü gibi, 13. ve 14. asırlarda şiir dilinde kullanılan fakat bugün unuttuğumuz, Türkçede dolaşımda olmayan kelimeler az değil. Bu durum, canlı ve yenilenen bir varlık olan dilin yapısıyla da ilgilidir. Yeri gelmişken şunu da söyleyelim, “yabancı” dillerden kelimeler almak yerine yukarıda gösterdiğimiz Türkçe

sözcükleri yeniden kullanıma kazandı-
rabiliriz.

Çok Az veya Ağızlarda Kullanılan Keli-
meler:

Ağdırmak(yükseltmek): “Önümce kuyu
kazanı Hak tahtın ağdırsın anı” **Ağmak**:
“Erenler gelip geçtiler/ Dünyayı koyup
göçtüler/ Havaya ağıp uçtular/ Bun-
lar hümâdır kaz değil” **Aktarmak** (çe-
virmek): “Ey nice arslanları alır aktarır
ölüm” Alkış (hayır dua), birlemek (bir
etmek, şirk koşmamak), **depretmek**
(kımıldatmak, oynatmak): “Benim değil
bu kelecî varlık senin Yunus necî/ Çün
dilime sensin kâdir sensiz lisan dep-
retmeyem” (Dilimizin zenginliği için bu
sözcüklerin dirilmesi, tekrar kullanıma
girmesi gerekir.) **Devşirmek** (topla-
mak, dermek), **fûlan** (filan), **görk/ görk-
lü** (güzellik, gösteriş; gösterişli, alımlı):
“Çok söz hayvan yüküdür az söz erin
görküdür/ Bilene bir söz yeter canda
gevher var ise” **Göyünmek/ göyne-
mek** (yanmak, biraz yanmak; keder-
lenmek), **gülesimek** (güleceği gelmek).
Günde (her gün), **ivmek** (acele etmek),
kovcı (arkadan konuşan, çekiştiren,
gammaz), **muştulamak** (müjdelemek),
oğlancuk (küçük, sevimli çocuk; yav-
rucuk), **onmak** (iyileşmek, şifa bulmak),
öğün (defa, kez, kere), **segirtmek/ se-
girdim** (hızlı hızlı gitmek, koşturmak/
koşu, koşma), **sınık** (kırık), **sin** (mezar,
kabir, çukur), **soğulmak** (suyu ve sütü
çekilmek; pörsüme): “Soğulmuş şol
kara gözler/ Belirsiz olmuş ay yüzler/
Kara toprağın altında/ Gül deren elleri
gördüm” **Soylamak** (soylu göstermek;
ululamak, yüceltmek), **susalık** (susa-
mak, susuzluk), **suvarmak** (su vermek,
sulamak), **tonanmak** (giyiniş kuşan-
mak, süslenmek), **toylamak** (yedirip
içirmek, ağırlamak), **us** (akıl, dirayet,
zekâ), **ütmek** (oyunda kazanmak, ut-
mak), **yilmek** (yel gibi hızlı gitmek, koş-
mak, acele etmek, yelmek), **yumış/ yu-
muş** (iş, görev, hizmet).

Biçimce veya Manaca Değişerek Kul-
lanılan Kelimeler:

Aldamak: “Aldadın ey dünya beni/
İşlerinden bîzâr oldum” **Arı** (temiz):
“Tenim ortaya açıla/ Yakasız gömlek
biçile/ Bizi bir arı vechile/ Yuyanlara se-
lam olsun” **Bakgıl** (bak): (Eski Anado-
lu Türkçesinde emirlerdeki bu -gll eki,
sonraları kullanılmaz olmuştur.) **Bular**
(bunlar), **degme** (olur olmaz, rastgele),
değşirmek (değiştirmek): “Dışım derviş
içim boş dilim tatlı sözüm hoş/ İlla ben
ettiğimi dinin değşiren etmez” **Düpdüz**
(dümdüz), **ılan** (yılan), **ılduz** (yıldız), **içre**
(içinde), **örte** (erte), **işbu** (işte bu, böy-
le), **kangı/ kanı** (hangi/ hani), **karanu**
(karanlık), **karışgan** (karışan), **kendözi**
(kendisi), **kezin** (kez, defa, kere), **kiçi/
kiçik** (küçük, küçüklük), **kimesne/ kim-
sene** (kimse/ hiç kimse), **konşu/ koşni**
(komşu), **kuçmak** (kucaklamak, sar-
mak), **nite/ nete** (nice, nasıl), **ög** (ön),
öndin (ilk kez, ilk önce, önceden), **sa-
gış** (sayış, sayma, hesap), **sevi** (sevgi,
muhabbet): “Ben gelmedim da’vi için/
Benim işim sevi için/ Dostun evi gönül-
lerdir/ Gönüller yapmağa geldim” **Si-
nirmek** (sindirmek, hazmetmek), **sovuk**
(soğuk), **söyünmek** (sönmek), **şeşür-
mek** (şişirmek, kabartmak), **şol** (şu, o):
“Dertsizlere benim sözüm benzer kaya
yankısına/ Hâldaş bilir hâldaşının gön-
lündeki şol râzını” Tanışık/ tanşuk (isti-
şare, meşveret, danışma): “Gelin tanışık
edelim işi kolay turalım/ Sevelim seville-
lim dünya kimseye kalmaz” **Uş** (bu, şu,
işbu), **uşadmak/ uşatmak** (ufaltmak,
parçalamak), **uşda/ üşde** (işte, şu du-
rumda), **üşmek** (üşüşmek), **viribimek**
(göndermek, irsal etmek, vermek),
yasdamak (yaslanmak), **yasamak**
(düzene koymak), **yavuz** (kötü=> sert,
yaman), **yeltemek** (teşvik etmek, he-
veslendirmek; tahrik etmek; özendir-
mek), **yig** (yeğ, daha üstün, evla), **yö-
nermek** (yön vermek, yönlendirmek).

Yol açıcı bu büyük şairin çok sevdiği ve şiirinde çokça yer verdiği kelimeler, kavramlar var. Onları da belirtmeden geçmeyelim. Yunus'un şiirlerinde başı çeken kelimeleri şöylece sıralayabiliriz: Aşk, gönül, dost, Hak, can, yol, ölüm, söz, dünya, insan /kişi, hâl, ben (benlik), sen, miskin / miskinlik (tevazu anlamında), eren. Bu kavramların her biri, aynı zamanda Yunus şiirinin özünü dolduran temaları da işaret etmektedir.

4. Sonuç

Buraya kadar anlattıklarımızı bir özete kavuşturacak olursak; Yunus'un Türk dilinin büyük ustalarından biri olduğunu, devrinde Türkçenin benimsenmesini sağladığını, o günden bugüne kadar da dilimizin sevilmesine hizmet ettiğini söylemek durumundayız. Yunus'un düşüncesindeki evrensel kuşatıcılığın yanında, Türkçenin hemen bütün ince-liklerini şiirinde gösterme başarısı, edebiyatımız ve kültürümüzdeki kıymetini artırmış, mevkiini büyütmüştür. Türkçenin, şiir dili olması onun sayesinde. Dolayısıyla Türk şiirini kıymetli bir kat-

mana yükselttiğini de görüyoruz. Şiirlerinde, Arapça ve Farsça kelimeler yanına Türkçenin o günkü söz varlığını da koyarak yeni bir birleşime ulaşmış, bu üç dilin kaynaşmasını sağlamıştır. Böylece aynı medeniyet dairesine girdiği İslam dilleri arasında Türkçeyi de dâhil etmiştir. Beri yandan Türkçenin böyle bir kültür ve medeniyet havası içinde düşünceyi ve duyguyu ifade etme gücünü göstermiştir. Türkçeyle tefekkür etmeye ilk defa Yunus'un şiirlerinde karşılaşıyoruz.

Şurası açıktır, bu şiirlerde gördüğümüz dil, yerleşik hayata geçmekte olan bir toplumun dilidir. Kırsal kesimdeki yaşayışın yansımaları görülse de bu dil şehir hayatını tanıyan, eğitilmiş bir Türkmen'in Türkçesidir. O günkü konuşulan dile çok yakın olduğu, ondan çokça yararlandığı muhakkaktır. Halkın sevmesindeki en mühim sebep de bu olmalı. Başkaca söylersek halk, kendisine iletilecek öğretileri, öğütleri, görüşleri anlayacağı bir dille söyleyenlere itibar eder. Şiirlerin tekkelerde ilahi olarak okunması, şairin

samimiyetinin yanında tasavvuf terimlerinin yerli yerinde, anlaşılır bir bağlamda ve etkilice kullanılmasındandır. Buralardaki dervişler, halkın içinde yaşayan, onun görgü ve göreneklerini tevarüs eden bir zümre olduğu için halkın diline yakınlığı da böylecedir.

Yaklaşık elli yıllık bir zaman dilimi içinde söylendiğini tahmin ettiğimiz bu şiirlerde, Türkçenin görünüşü yer yer farklılık arz ediyor. Hangilerinin önce hangilerinin sonra söze dökülmüş olduğunu bilemesek de Yunus'un son döneminde söylediğini tahmin ettiğimiz şiirlerinde Türkçenin daha da sadeleşip güzelleştiğini düşünüyoruz. Bazı şiirlerde bu durum açıkça görülüyor. Kıymetlimiz Yunus'un Divan'ında yer alan ve Türkçenin klasiği kabul edilen solmaz güzellikteki şiirleri, az biraz şiir bilgisi ve sevgisi olan herkes kolaylıkla anlayabilir.

KAYNAKLAR

- Albayrak, Nurettin (2014). Gönül Çalab'ın Tahtı –Açıklamalı Yunus Emre Sözlüğü-. İstanbul: Dergâh Yay.
- Bazin, Louis (1971). "Yunus Emre ve Dil Sorunu". Bildiriler, Uluslararası Yunus Emre Semineri, İstanbul: Baha Matbaası.
- Karataş, Turan (hazırlayan, 2019). Yunus Divanı, Ankara: Hece Yay.

Yunus Emre Türbesi